

Pandemi Döneminin Yoksulluğa Etkisi ve Yoksulluğun Azaltılmasında Zekâtın Önemi*

Niyazi Gümüş

Öz

Konu ve Amaç: 2019 yılı sonlarında Çin’de başlayan ve halen de devam etmekte olan Covid-19 salgını bütün dünyayı etkilediği gibi Türkiye’yi de olumsuz yönde etkilemiştir. Küresel ticaret bu süreçten olumsuz etkilenmiş ve dünya ekonomileri küçülmüştür. Dünyada ve Türkiye’de salgının kontrol altına alınması amacıyla alınan tedbirler kapsamında bazı iş yerleri kapatılmış, buralarda çalışan birçok kişi işini kaybetmiş ve gelir kaybına uğramıştır. Bu durum Türkiye’de yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı pandemi döneminde artan yoksulluğun azaltılmasına katkı sunmaktır.

Yöntem: Çalışmamızda Covid-19 salgınının Türkiye’de yoksulluğun artmasına etkileri ve yoksulluğun azaltılmasında zekâtın önemi araştırılmıştır. Çalışmada TÜİK ve Dünya Bankası verilerinden istifade edilerek yoksulluğun boyutu incelenmiştir.

Bulgular: Pandemi döneminde yoksulluğun arttığı, gelir dağılımının yoksullar aleyhine bozulduğu görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti bu sürecin etkilerini azaltmak amacıyla bazı transferler yapmış olsa da bu harcamalar yoksulluğun azaltılmasında ve gelir kaybının telafi edilmesinde yeterli olamamıştır. Bu nedenle ek kaynak olarak 2020 yılında 23.341 milyon \$ olan zekât potansiyeli de dikkate alınmalıdır.

Sonuç: Devletin yapmış olduğu sosyal yardımlara mali bir ibadet olan ve yoksullukla mücadelede önemli bir araç olan zekâtı da ekleyerek daha iyi sonuçlar edilmesi mümkündür. Zekâttan maksimum fayda sağlamak için de zekâtın kurumsallaşmasının önemi büyüktür.

Anahtar Kelimeler: İktisat, Yoksulluk, Yoksulluğun Azaltılması, Covid-19, Zekât.

The Effect of The Pandemic Period on Poverty and The Importance of Zakat in Reducing Poverty

Abstract

Subject and Purpose: The Covid-19 epidemic, which started in China at the end of 2019 and still continues, has negatively affected Turkey as well as the whole world. Global trade has been adversely affected by this process and world economies have shrunk. Within the scope of the measures taken to control the epidemic in the world and Turkey, some workplaces were closed, many people working in these places lost their jobs and income. This situation has led to an increase in poverty in Turkey. This study aims to contribute to the reduction of increasing poverty during the pandemic period.

* Bu makale 28.10.2021 tarihinde Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi’nde sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Geyve/Sakarya Müftülüğü, gumusniyazi@hotmail.com
PhD., Presidency of Religious Affairs, Muftiate of Geyve/Sakarya/Turkey

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.
Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Gümüş, Niyazi. "Pandemi Döneminin Yoksulluğa Etkisi ve Yoksulluğun Azaltılmasında Zekâtın Önemi". *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 207-221.

ORC ID: orcid.org/0000-0002-3928-6937
ROR ID: ror.org/007x4cq57
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5811954

Geliş tarihi: 03.12.2021
Kabul tarihi: 20.12.2021

Method: In our study, the effects of the Covid-19 epidemic on the increase in poverty in Turkey and the importance of zakat in reducing poverty were investigated. In the study, the extent of poverty was investigated by making use of the data of the Turkey Statistical Institute and the World Bank

Results: During the pandemic period, it was observed that poverty increased, and income distribution deteriorated to the detriment of the poor. Although the Republic of Turkey made some transfer expenditures to reduce the effects of this process, these expenditures were not sufficient to reduce poverty and to compensate for the loss of income. Therefore, as an additional resource, the zakat potential of 23.341 million \$ in 2020 should also be taken into account.

Conclusions: It is possible to achieve better results by adding zakat, which is financial worship and an important tool in the fight against poverty, to the social assistance provided by the state. The institutionalization of zakat is of great importance in order to obtain maximum benefit from zakat.

Keywords: Economy, Poverty, Poverty Reduction, Covid-19, Zakat

Giriş

2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü hızla dünyada yayılmış olup bütün dünyayı olumsuz yönde etkilemiştir. Virüsün yayılmasını önlemek amacıyla ülkeler katı tedbirler almak zorunda kalmışlar, alınan önlemler ise hayatı durma noktasına getirmiştir. Virüsün tüm dünyaya yayılmasıyla 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Covid-19 pandemi olarak ilan edilmiştir. Ülkeler sınırlarını kapatmış, dünya ticareti azalmış, salgın küresel ekonomide küçülmeye neden olmuştur. Covid-19 dünyanın birçok ülkesinde sağlık sorunlarının yanında can kaybına yol açarken üretimi de olumsuz yönde etkilemiştir. 14 Ağustos 2021 tarihine kadar dünya genelinde 224 milyon kişi bu hastalığa yakalanmış olup yaklaşık 4,6 milyon kişi ise Covid-19 nedeniyle vefat etmiştir.¹

Tüm dünyayı olumsuz yönde etkileyen virüs 11 Mart 2020 tarihinden itibaren ülkemizde de görülmeye başlamıştır. Virüsün yayılma hızının azaltılması amacıyla diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de bazı kısıtlamalar uygulanmış, bazı iş yerleri kapatılmıştır. İş yerlerinin kapatılmasıyla küçük esnaf kira ödemelerinde zorluklar yaşamış, bu iş yerlerinde çalışanlar da işsiz kalmıştır. İş yerlerinin kapanması ise işsizlik oranının ve buna bağlı olarak da yoksulluğun artmasına neden olmuştur. Devlet işletme sahiplerine ve çalışanlara bazı desteklemeler yapsa da yapılan desteklemeler ihtiyaçların karşılanması ve mağduriyetin giderilmesinde yeterli olamamıştır. T.C. Sağlık Bakanlığı 18 Eylül 2021 tarihi itibarıyla ülke genelinde 6,6 milyon kişinin Covid-19 hastalığına yakalandığının, bunların 59.384'ünün vefat ettiğini açıklamıştır.²

Türkiye'nin Covid-19'un olumsuz etkilerini azaltmak için bazı kaynak transferleri yapmasına ilave olarak bazı sivil toplum kuruluşları da yoksullara destek olmak için çaba sarf etmişlerdir. Vefa destek grupları oluşturulmuş, muhtaç kişilerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Bütün bunlara ek olarak yoksulluğun azaltılması için halkın büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkemizde zekâtın da devreye girmesinin ek kaynak oluşturacağı için önemi büyüktür.

Bu çalışmanın Türkiye'de pandemi döneminde daha da derinleşen yoksullukla mücadelede devletin yapmış olduğu çeşitli transfer harcamalarına ilaveten zekâttan

¹ World Health Organization (WHO), "Who Coronavirus (Covid-19) Dashboard", (Erişim 17 Eylül 2021).

² T.C. Sağlık Bakanlığı, (2021), "Covid-19", (Erişim 17 Eylül 2021).

da istifade edilerek yoksullukla daha etkin mücadele edilmesi amacıyla literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Zekâttan maksimum fayda sağlamak ve yoksullukla etkin mücadele için bu çalışmaların dağınık şekilde olmayıp tek elden yönetilmesinin önemi büyüktür. O nedenle Türkiye’de de bir zekât fonu oluşturularak zekâtin toplanma ve dağıtımıyla ilgili faaliyetlerin bu fon aracılığıyla yürütülmesi yoksullukla etkin mücadelede önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Zekâtlarını vermek isteyen mükellefler zekâtlarını verecek yer arama zahmetinden kurtulacaklardır. Yoksullara yapılan transferler de daha dengeli olacaktır. Bu çalışmaya yoksullukla mücadelede devletin yapmış olduğu transfer harcamalarına halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkemizde mali bir ibadet olan zekâtın da yoksullukla mücadelede önemli bir araç olduğundan yola çıkılarak böyle bir çalışmaya ihtiyaç hasıl olduğu düşünülmüştür.

1. Literatür Taraması

Ahmet Aydın ve Şaban Öztürk’ün çalışmalarında Türkiye’de yoksullukla mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının önemli rol oynadığını, yoksullukla mücadelede sadece devletin değil sivil toplum kuruluşlarının da iştirakiyle ortak hareket edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Pandemi döneminde devletin pandeminin yoksul kesime etkilerini azaltmak için çeşitli transferler yaptığını, oluşturulan Vefa Sosyal Destek Gruplarının muhtaç kişilere yardımcı olduğunu ve pandemiden en çok gündelik işlerde çalışanların etkilendiğini belirtmişlerdir.³

Gizem Özkan, çalışmasında pandemi döneminde virüsün yayılmasını azaltmaya yönelik alınan tedbirler çerçevesinde bazı kişilerin işlerini kaybettiği veya gelirlerinde düşüş yaşandığını, yoksulluğun ve gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını, devletin yaptığı transfer harcamalarının yetersiz kaldığını belirtmektedir. Yoksullukla mücadelede kamu kurumları arasında koordinasyon eksikliği olduğunu, yoksullukla daha etkin bir şekilde mücadele edilmesi gerektiğini ve yoksullukla mücadelede sosyal politikalara ek olarak farklı politikaların da geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴

İbrahim Arslan ve İlyas Bayar, çalışmalarında Covid-19 salgınının tüm dünyada küçülmelere neden olacağı, gelişmiş ekonomilerdeki daralmanın gelişmekte olan ülkelerden daha fazla olacağı, kişi başı gelirin düşeceği ve yoksulluğun artacağını belirtmişlerdir. Bu süreçte devletlerin ekonomik çöküşü azaltmak için bazı adımlar attığını, pandemi sonrası dönemde ise gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini yeniden dizayn etme ihtiyacı doğacağını vurgulamışlardır.⁵

Yusuf Balcı ve Güldenur Çetin, çalışmalarında Covid-19 salgınının tüm dünyayı etkilediği gibi ülkemizi de olumsuz yönde etkilediği, dünya ve Türkiye’de ekonomik daralmaların yaşanacağı, işsizliğin artacağı tahmininde bulunmuşlardır. Pandeminin en önemli sosyo ekonomik etkisinin istihdam üzerinde olduğu, devletin pandeminin

³ Ahmet Aydın - Şaban Öztürk, “Türkiye’nin Yoksullukla Mücadelesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Rolü; Pandemi Dönemi Örneği”, *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(1), (2021), 141-162.

⁴ Gizem Özkan, “Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar”, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), (2021), 93-108.

⁵ İbrahim Arslan - İlyas Bayar, “Covid-19 Salgını, Ekonomik Etkileri ve Küresel Ekonominin Geleceği”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, (2020), 87-104.

etkisini azaltmaya yönelik bazı destek önlemleri aldığını, bu sürecin olumsuz etkilerini azaltmak için toplumsal dayanışmanın önemli olduğunu belirtmişlerdir.⁶

Güler Çetin ve Sevinç Göktepe, çalışmalarında Covid-19 salgınının dünya turizmini durma noktasına getirdiği, dış seyahatlerdeki kısıtlama nedeniyle turizm endüstrisinde 2,1 trilyon \$ kayıp olabileceğini ve bu sektörde çalışan 100-120 milyon civarında kişinin işsiz bırakacağını, turizmin 2019 yılı rakamlarına 2023'ten önce ulaşamayacağını belirtmişlerdir. 2019 yılında 35 milyar \$ turizm geliri olan Türkiye'de ise en az 25 milyar \$ doğrudan ve bunun iki katı da dolaylı gelir kaybına neden olacağını vurgulamışlardır.⁷

Mehmet Boynukalın, çalışmasında Hulefa-i Raşidin döneminde zekâtın devlet eliyle toplatılıp toplandığı bölgenin yoksullarına dağıtıldığını belirtmektedir. Hz. Ömer döneminde zekâtın devlet eliyle toplanıp dağıtılmasının sonucu olarak Yemen'de zekât verilecek kimsenin kalmadığını belirtmektedir.⁸

2. Pandeminin Yoksulluğa Etkisi

İnsanların hayatlarını olumsuz yönde etkileyen Covid-19'un en önemli etkilerinden birisi de ekonomik etkilerdir. IMF, pandeminin ekonomik etkileri üzerine yaptığı araştırmasında 2020 yılında dünya ekonomisinin %3 oranında küçüleceğini, bu küçülmenin 2008-2009 krizindeki daralmadan daha büyük olacağını, 2020 yılının ikinci yarısından itibaren kısıtlamaların azalmasıyla birlikte 2021 yılında ise küresel ekonominin %5,8 oranında büyüyeceği tahmininde bulunmuştur.⁹ Dünyaya yayılan bu pandemi tarım, sanayi, ticaret, ulaşım, finans ve bankacılık gibi pek çok sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Birçok sektörde iş yerlerinin kapanması, üretimin yavaşlamasına ve büyük bir durgunluğa neden olmuştur.¹⁰

OECD tahminlerine göre ise dünya genelinde 2019 yılı sonunda %5,3 olan işsizlik oranının 2020 yılı sonunda %9,4'e, ikinci bir salgın durumunda ise bu oranın %12,6'ya yükseleceği belirtilmektedir.¹¹

Devletler mali çöküşü engellemek için işçi ve işverenler ile küçük esnafa mali destekler vermişlerdir. Şirketlerin vadesi gelen borçlarının vadelerini uzatmışlardır.

Ekonomik daralmalar işgücü talebinin azalmasına, buna bağlı olarak da satın alma gücünün düşmesi ve yoksulluğun da artmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin para birimlerinin dünyada rezerv para olarak kullanılması ve finansal yapılarının sağlamlığı onlara kriz dönemlerinde avantaj sağlarken, gelişmekte olan ülkeler bu tür

⁶ Yusuf Balcı - Güldenur Çetin, "Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), (2020), 40-58.

⁷ Gürel Çetin - Sevinç Göktepe, "Covid-19 Pandemisinin Turizm Endüstrisi Üzerindeki Etkileri", *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, ed. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorğun, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2020), 87-97.

⁸ Mehmet Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler, Hulefa-i Raşidin Dönemi", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat: İSAV, 2017),.

⁹ International Monetary Fund (IMF), (2020), 97.

¹⁰ Mahmut Sami Duran, Mustafa Acar, "Bir Virüsün Dünyaya Etkileri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri", *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), (2020), 57-61.

¹¹ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *Employment Outlook*, (2020), 23.

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

krizlerden daha fazla etkilenmektedir. Gelişmiş ülkelerde enflasyon stabil bir seyir izlerken, gelişmekte olan ülkelerde ise enflasyon yükselmektedir.¹²

İngiltere merkezi yardım kuruluşu Oxfam'ın yayınladığı rapora göre Covid-19 salgını nedeniyle dünya genelinde 434 milyon olan aşırı yoksulların sayısının 922 milyona çıkacağı belirtilmektedir.¹³ Bu bize pandeminin etkilerinin küresel olduğunu göstermektedir.

Covid-19 salgını Türkiye ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi sürecinde bazı iş yerleri çalışmayarak gelir kaybına uğramış olup işçilerinin ücretlerini ödemede zorluklar yaşamışlardır. Ulaşım, turizm gibi bazı iş yerleri ile lokanta, kahvehane gibi yerlerde çalışanlar bu iş yerlerinin kapalı olması nedeniyle işsiz kalmışlardır. İş yeri sahipleri de gelir elde edemediklerinden kiralarını ödemede zorluklar yaşamışlardır. İmalat sanayiinde çalışanların %15'inin işini kaybettiği tahmin edilmektedir.¹⁴ Bu süreçte bazı sektörlerde ise üretimde ciddi artışlar olmuştur.

Türkiye'de pandemi nedeniyle bazı işverenleri işçilerini ücretsiz izine çıkarmak durumunda kalmışlardır. İşçiler bu durumda hukuken işsiz gibi gözükmeler de fiilen işsiz konuma düşmüşler, işsiz sayılmadıkları için işsizlik maaşı da alamamışlardır. Her ne kadar kısa çalışma ödeneği alsalar da ücretlerinde azalma meydana gelmiş olup gelir kaybına uğramışlardır.¹⁵

Salgın nedeniyle iş gücüne katılım ve istihdam oranında düşüş, işsizlik oranlarında ise artış yaşanmıştır.¹⁶ 2019 yılı ortalarında %14,1 olan işsizlik oranı Temmuz 2020'de %14,4'e yükselmiş olup 2021 yılı Temmuz ayında ise %12,1'e gerilemiştir. İstihdam oranı ise 2019 yılı Temmuz ayında %46,6 iken 2020 yılı Temmuz ayında %42,1'e gerilemiş olup daha sonraki toparlanma ile 2021 yılı Temmuz ayında %45,8 olarak gerçekleşmiştir.¹⁷ Eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan geliri %50'sine göre yoksulluk oranı 2019 yılında %14,4'den 2020 yılında %15'e yükselmiş olup yoksulların sayısı 600 bin kişi artarak 12,3 milyona yükselmiştir. Yoksulluk açığı ise 2019 yılında 24,1 iken 2020 yılında 25,9'a yükselmiştir.¹⁸ Günlük 1,9 \$ altı gelire yaşamını sürdürmeye çalışanların oranı 2019 yılında %0,4 olup 340 bin kişidir. Günlük 5,5 \$ kişi başı günlük gelire yaşamını sürdürenlerin oranı ise 2018 yılında %8,5 iken 2019 yılında %10,2'ye yükselmiştir.¹⁹ Satın alma Gücü Paritesine göre gelire dayalı yoksulluk sınırına göre ise fert medyan gelirinin %50'sine göre kişi başı yıllık yoksulluk sınırı 2019 yılında 10.442 TL iken 2020 yılında yaklaşık %20 artarak 12.026 TL'ye yükselmiştir. 4 kişilik bir ailenin aylık yoksulluk sınırı 2019 yılında 3.480 TL iken 2020 yılında 4.008 TL'ye yükselmiştir. Bu sınıflandırmaya göre 4 kişilik

¹² Arslan - Bayar, "Covid-19 Salgını, Ekonomik Etkileri ve Küresel Ekonominin Geleceği", 89-90.

¹³ Euronews, "Oxfam: Koronavirüs Krizi Sonrası 4 Milyar İnsan Yoksul, 1 Milyar İnsan "Aşırı Yoksul" Kalabilir", (Kerem Congar), 2020, (Erişim 12.09.2021).

¹⁴ Yusuf Balcı, Gültenur Çetin, "Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), 2020, 46.

¹⁵ Sabahattin Yürekli, Çalışma Hayatında Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Etkileri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid-19 Hukuk Özel Sayısı*, Yıl 19, Sayı 38, (2020), s. 51.

¹⁶ İbrahim Orkun Oral, , Demet Eroğlu Sevinç, Covid-19 Eksenli Sağlık Krizinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme, *Journal of Management Theory and Practices Research* 1(1), (2020), s. 64.

¹⁷ TÜİK, "Temel İşgücü Göstergeleri- Temmuz 2021" (Erişim 20 Eylül 2021).

¹⁸ TÜİK, "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması- 2020" (Erişim 20 Eylül 2021).

¹⁹ World Bank, "World Development Indicators" 2020 (Erişim 20 Eylül 2021).

bir ailenin aylık geliri 2020 yılında 4.008 TL'nin altında ise o aile yoksul kabul edilmektedir. 2020 yılı eşi çalışmayan evli ve iki çocuklu bir aile için belirlenen asgari ücretin 2.435 TL olduğunu göz önünde bulundurursak bu yoksulluk sınırının biraz yüksek olduğu anlaşılacaktır. Buna göre Türkiye'nin yoksulluk oranı 2019 yılında %13,4 iken 2020 yılında %14'e yükselmiştir. Yoksulların sayısı da 600 bin kişi artarak 11.424 bin kişiye yükselmiştir. Türkiye'de mutlak yoksulluk oranları bu rakamın çok daha altında seyretmektedir.²⁰

3. Pandeminin Etkilerini Azaltma Politikaları

Ülkemizde Covid-19 salgını etkilerini azaltmak amacıyla Hazine ve Maliye Bakanlığı 200 milyar TL destek paketi açıklamıştır. Bu pakette iş yeri sahiplerine vergi ötelemesi, asgari ücret desteği, bireysel ihtiyaç desteği, kısa çalışma ödeneği ve esnaf destek paketi yer almaktadır. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından Covid-19 tedbirleri kapsamında devletten düzenli olarak yardım alan 2 milyonun üzerinde haneye 3 defa 1.000'er TL destek ödemeleri kapsamında toplamda yaklaşık 6,5 milyar TL ödeme yapılmıştır. Biz bize yeteriz Türkiye'm kapsamında 2 milyon haneye 2 milyar TL, 3,7 milyon çalışana 31,5 milyar TL kısa çalışma ödeneği, 2,5 milyon çalışana 10,2 Milyar TL nakdi ücret desteği, 1 milyon kişiye 5,6 Milyar TL işsizlik ödeneği ve 3,2 milyon kişiye 4 milyar TL normalleşme desteği olmak üzere toplamda yaklaşık 60 milyar TL ödeme yapılmıştır.²¹

Devlet Covid-19 salgını nedeniyle işverenlerin işçilerin sözleşmelerini feshetmelerinin önüne geçmek için devlet 16.04.2020 tarihinde iş kanununda yaptığı düzenleme ile 3 ay süreyle işçi çıkarımını durdurmuştur. Yasalara aykırı davranan işverene idari yaptırımlar getirilmiştir.²² Kızılay ve sivil toplum kuruluşları ile Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bazı çalışmalar yapmışlardır. Vefa destek grupları oluşturulmuş olup yoksul ve muhtaçların ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.

Pandemi sürecinde yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak kamu ve sivil toplum kuruluşlarının koordineli bir biçimde çalışmaları kaynakların verimli kullanılması ve yoksullukla mücadelede daha iyi sonuçlar elde edilmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak Kızılay, TDV ve sivil toplum kuruluşları koordineli bir şekilde çalışmadığından ihtiyaç sahibi kişilere yapılan yardımlarda aksaklıkların olması muhtemeldir. Yoksullukla daha iyi mücadele etmek ve başarılı sonuçlar elde etmek için kamu ve sivil toplum kuruluşlarının koordineli bir şekilde çalışmalarının önemi büyüktür. Bu koordinasyon kaynakların daha etkin kullanımına imkân sağlayacaktır. Aynı adrese mükerrer uğramaların önü kesilecek, daha fazla ihtiyaç sahibi kişiye ulaşma imkânı doğacaktır. Kaynakların verimli kullanımı, gerçek ihtiyaç sahiplerine ihtiyaçları oranında dağıtımı yoksullukla mücadelede daha başarılı ve iyi sonuçlar elde etmemize yardımcı olacaktır. Burada bir diğer önemli husus da ihtiyacı olmadığı halde başvuruda bulunanlara bu kaynaklardan transfer yapılmamasıdır. Salgının etkilerini azaltmak amacıyla mücadele eden kamu ve sivil toplum kuruluşlarının yoksulların tespitinde de gerekli hassasiyeti göstermeleri gerekmektedir.

²⁰ TÜİK, "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması-2020".

²¹ TRT Haber, "İhtiyaç Sahiplerine Yaklaşık 60 Milyar Lira Sosyal Destek Sağlandı" (Erişim 20 Eylül 2021).

²² Sabahattin Yürekli, "Çalışma Hayatında Koronavirüs (Covid-19) Sığınının Etkileri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid-19 Hukuk Özel Sayısı*, Yıl 19, Sayı 38, (2020),34-61.

4. Yoksulluğun Azaltılmasında Zekâtın Önemi

İslam'ın beş temel esasından biri olan zekât ağırlıklı olan görüşe göre hicretin ikinci yılında farz kılınmış mali bir ibadettir.²³ Zekâtın sadece bir kaynak transferi olmaktan öte aynı zamanda ibadet olması nedeniyle Müslümanın hayatında önemi büyüktür. Bu nedenle zekât vermekle mükellef olan Müslümanlar Peygamberimiz (sav) döneminden itibaren zekâtlarını vermişler böylelikle hem ayet-i kerimelerde belirtildiği üzere mallarını temizlemenin mutluluğunu yaşamışlar, hem de yoksul ve ihtiyaç sahibi kişilerin ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmuşlardır. Toplumsal dayanışmanın en güzel örneklerini sergilemişlerdir. İslam'ın ilk dönemlerinde tavsiye şeklinde olan zekât Medine döneminde emir şeklini almıştır.

İslam dini toplumsal dayanışma ve yardımlaşmaya büyük önem vermektedir. Yoksul insanların kendi kaderlerine terk edilmelerine diğer insanların duyarsız kalmalarını tasvip etmemektedir. Allah (cc) Zariyat suresinin 19. ayetinde "Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır" buyurmakta olup dinen zengin sayılan insanların mallarında yoksul insanların hakkının olduğunu, bu hakkın da zekâtla ödeneceğini bildirmiştir. Dinen zengin sayılan kişiler zekâtlarını vermekle mallarını muhtaçların hakkından arındırmış olmaktadır. Bu hakkı belirleyen Allah (cc) olduğu için Müslümanların bu hükme uygun davranmaları gerekmektedir. Mallarından yoksul ve muhtaçlar için takdir edilen payı sahiplerine ulaştırmaları İslami açıdan önem arz etmektedir. Bu hak da zekât ve sadaka verilerek yerine getirilmektedir. İslam dinine göre zekâtın verilmemesi yoksul ve ihtiyaç sahibi kişilerin haklarının yenilmesiyle eşdeğer olarak kabul edilmektedir. Toplumun zekât konusunda bilinçlendirilmesi ve Müslümanların zekât vermeye teşvik edilmelerinin önemi büyüktür. Toplumda her bireyin zekâtını ödemediği bilinen bir vakıdır. Bunların hepsi olmasa da en azından bir kısmının bu vecibeyi yerine getirmesinde bilgi ve bilinç eksikliğinin payı olabilir. Bu hususların basın ve yayın organları ile camilerimizde iyi anlatılması gerekmektedir. Bu faaliyetlerin toplumda zekât bilincinin gelişmesine katkı sunması mümkündür. Toplumda zekât bilincinin gelişmesi ise insanların zekâtın önemini daha iyi anlamalarına katkı sağlayabilir. Böylece de zekâtın toplumda daha geniş bir alana yayılması mümkün olabilecektir.

İslam'ın beş temel esasından biri olup mali bir ibadet olan zekâtın farz kılınmasının birçok nedeni vardır. Bunlardan birisi de toplumda yoksulluğun ortadan kaldırılmasına katkı sağlamasıdır. Ancak günümüzde Müslümanların zekâttan tam anlamıyla istifade ettiği söylenemez. Zekât zenginlerden yoksullara kaynak transferi olduğundan dolayı yoksulların alım gücünü artırmakta olup toplumda yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılmasına da katkı sunmaktadır. Bu kaynak transferi toplumda yoksul insanların bir kısmının maddi durumlarını iyileştirerek orta sınıfın çoğalmasına yardımcı olmaktadır.²⁴ Toplumdaki gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaktadır.

Zekâtın amaçlarından birisi de toplumda açlık sınırı altında yaşayan insan bırakmamaktır. Yoksulluk ve sefalet içinde yaşayanlara maddi destek vererek onların da asgari geçim şartlarında ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olarak toplumsal barış ve kaynaşmayı sağlamaktır. Toplumdaki insanların birbirlerinden haberdar

²³ Mehmet Erkal, *İlmihal 1 İman ve İbadetler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (2007), s. 422.

²⁴ İsmail Yalçın, Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(2), (2016), s. 239; Niyazi Gümüş, Salih Şimşek, Toplumda Zekât Bilincinin geliştirilmesinin Yoksulluğa Etkisi: Sakarya İli Araştırması, *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(3), (2021), s.246.

olmalarına olanak tanımaktır. Peygamberimiz (sav)'in "Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir"²⁵ hadis-i şerifi bunu desteklemektedir. Bunun en güzel örneklerini de Müslümanların Mekke'de maruz kaldıkları kötü muameleler nedeniyle Peygamberimiz (sav)'in Müslümanlara Medine'ye hicret etmelerini söylemesi üzerine Medine'ye hicret eden Mekkeli muhacirlere kucak açan Medineliler (Ensar) göstermiştir. Mekke'den hicret eden muhacirleri barındırmış, onlarla ekmeğini paylaşmışlardır. Allah (cc) Haşr suresinde "Onlar kendileri darlık içinde olsalar da muhacirleri kendilerine tercih ederler"²⁶ buyurarak onların bu güzel davranışlarını övmüştür. Bizlerin de pandemi döneminde işsiz kalıp ailesinin geçimini temin etmede sıkıntı yaşayanlara zekât veya sadakalarımızla destek olmamız güzel bir davranış biçimi olacaktır.

İslam'a göre toplumda insanlar birbirlerinden haberdar olmalı, akrabalık ve komşuluk ilişkilerine önem verilmelidir. Bu nedenle toplumda yoksul olan insanlara yardım etmemiz gerektiği belirtilmektedir. Allah (cc) yoksul insanların gözetilmesi için zekâtı farz kılmıştır. İslam'a göre zekât ve sadakalarımızda önceliğin akrabalara verilmesi emredilmektedir. Allah (cc) Nahl suresi 16. ayetinde "Şüphesiz ki, Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardım etmeyi emreder"²⁷ buyurmaktadır. Günümüzde de Türkiye'de zekât kurumsallaşmadığı, devletin zekât toplamak ve dağıtımını yapmakla ilgili bir kurumu olmadığı için Müslümanların zekâtlarını verirken önceliğin akrabaya verilmesi tavsiye edilebilir. Bu bağlamda zekât vermekle mükellef olanların önceliği akrabalarına, sonra da yakın komşularına vermeleri isabetli bir davranış biçimi olabilir. Ayrıca önceliğin akrabaya verilmesi akrabalık ilişkilerinin gelişmesine, komşulara yapılan yardımlar ise komşuluk ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

İslam'ın ilk dönemlerinde dinen zengin sayılan Müslümanlar zekâtlarını ya kendileri muhtaç olanlara veriyor veya Peygamberimiz (sav)'e teslim ediyor, Peygamberimiz (sav) de onların teslim etmiş olduğu zekâtı uygun yerlere veriyordu. Tevbe suresinin 103. ayeti nazil olup bu ayeti-i kerimede "Onların mallarından zekâtı al" buyurularak zekâtın toplanma ve dağıtım görevi ve bu görevin organizesi devlete verilmiştir. Aynı surenin 60. ayetinde de zekât verilecek yerler; "yoksullar, düşkünler, zekât toplamakla görevli olanlar, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalanlar" şeklinde belirlenmiştir. Bu ayet-i kerimede yoksul ve düşkünlerin ilk önce zikredilmesi İslam'ın yoksulluğu azaltmaya verdiği önemi göstermektedir. Yine bu ayet-i kerimede "amilin" zekât toplamak ve dağıtmakla görevli olan kişilerin de zengin olsalar bile zekâttan pay alabileceklerinin belirtilmesi ve Peygamberimiz (sav)'in toplanan zekât gelirlerinden zekât organizasyonunda görevlendirdiği kişilere de vermesi zekâtın devlet eliyle toplatılıp dağıtılmasına delil olarak gösterilmektedir.²⁸ Tevbe suresinin 103. ayeti nazil olana kadar Müslümanlar zekâtlarını uygun gördükleri yerlere kendileri vermişlerdir. Hicretin 9. yılında "Onların mallarından zekâtı al" ayet-i kerimesi nazil olunca Peygamberimiz (sav) bazı sahabileri zekât memuru olarak görevlendirmiş olup çeşitli kabilelere göndermiştir. O memurlar da Peygamberimiz (sav)'in hazırlattığı zekât

²⁵ Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Müstedrek, Dâru'n-Neşr, Beyrut, (1990), 2/15.

²⁶ *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), el-Haşr, 59/9.

²⁷ el-Nahl, 16/90.

²⁸ Hacı Mehmet Günay, "İbadet ve Müessese Olarak Zekât", *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi*, 2016, 11.

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

nizamnamesine göre zekâtı toplumun zenginlerinden toplamış ve yine topladıkları yerdeki yoksullara dağıtmışlardır.²⁹

Günümüzde Türkiye'deki zekât faaliyetlerini değerlendirdiğimizde ülkemizde zekât mükellefler tarafından uygun gördükleri yerlere verilmektedir. Devletin zekât toplama ve dağıtımını gibi alanlarda faaliyet gösteren bir kurumu maalesef yoktur. Günümüzde TDV ve bazı cemaatler, dernekler ve özel vakıflar zekât toplamaktadır.³⁰ Devletin zekât fonu benzeri bir kuruluşu olmadığı için zekât faaliyetleri tek elden yürütülememekte ve zekâttan maksimum fayda sağlanamamaktadır. Örneğin bu kuruluş, vakıf veya derneklerin bir yılda topladıkları zekât miktarı ne kadardır? Toplanan zekât gelirlerinin ne kadarı nerelere ve kaç yoksul aileye verilmiştir gibi konularda net bilgiler olmadığından mükellefler zekâtlarını bizzat kendi tespit ettikleri yerlere vermeye çalışmaktadırlar. Bu durum ise zekâtın dağıtımında dengesizliklere neden olmakta, bazı gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edilmesine olanak tanımamakta ve zekâttan maksimum fayda sağlamamıza katkı sunamamaktadır. Bazı ihtiyaç sahibi kişilerin durumları bilinmemektedir. Bazı kişilere de muhtaç olmadığı halde zekâttan pay verilebilmektedir. Halbuki dağılım mükemmel olsa ülkemizde yoksul kişilerin kalmaması gerekir. Verileri incelediğimizde ülkemizin zekât potansiyeli yoksulluğun ortadan kaldırılması için fazlasıyla yeterli görülmektedir.

Zekât potansiyelini tespit etmenin bazı yolları vardır. Bunlar; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) üzerinden zekât potansiyelinin hesaplanması, Credit Suisse küresel zenginlik raporuna göre zekât potansiyelinin hesaplanması ve Forbes dergisinin yayınlamış olduğu en zengin 100 kişinin servetine göre zekât potansiyelinin hesaplanması yöntemleridir.³¹ Biz burada kolaylık olması açısından Forbes dergisinin yayınlamış olduğu en zengin 100 kişinin serveti üzerinden ülkemizin zekât potansiyelini belirlemeye çalışacağız.

Tablo 1: Forbes Dergisine Göre En Zengin 100 Türkün Servetlerine Göre Zekât Potansiyeli

Yıl	100 Kişinin Servet (Milyon \$)	Zekât Potansiyeli (Milyon \$)	Zekât Potansiyeli (Milyon TL)	Ülke Zekât Potansiyeli (Milyon \$)	Ülke Zekât Potansiyeli (Milyon TL)
2018	121.400	3.035	14.416	30.035	144.160
2019	92.700	2.317	13.137	23.170	131.370

²⁹ Ünal Kılıç, "Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İSAV, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 51-57; Niyazi Gümüş, "Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği", (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 60.

³⁰ Kemal Yıldız, "Zekâtın Mahiyeti ve Vergi İle Münasebeti", *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi* 29, (2016), 58.

³¹ Ahmet Tabakoğlu - Melih Turan, "Türkiye'de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, (İstanbul: Ensar Neşriyat: İSAV, 2017), 924; Niyazi Gümüş - Fatih Yardımcıoğlu - Nurullah Altıntaş, The Role of Zakat Potential in Reducing Poverty in Turkey, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2019/2, 100.

Niyazi Gümüş

2020	93.650	2.341	16.410	23.341	280.092
------	--------	-------	--------	--------	---------

Kaynak: Forbes, 2018; Forbes, 2020 (Erişim 20 Eylül 2021).

Forbes dergisinin yayınlamış olduğu en zengin 100 kişinin servetinin 40/1'i o kişilerin zekât potansiyelini vermektedir. En zengin 100 kişinin zekât potansiyelinin 10 katı ise ülke zekât potansiyelini vermektedir. Tablo 1'de bu metoda göre 2018-2020 yılları arası Türkiye'nin zekât potansiyeli yer almaktadır. 2018 yılında 30 milyar \$ olan zekât potansiyeli 2020 yılında 23.341 milyon \$'a düşmüştür. Bu da yaklaşık olarak 280 milyar TL etmektedir.

Tablo 2: T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Koruma Transferleri.

Türkiye Geneli		Ödeme Yapılan Hane	Miktar (Bin TL)	Zekât Potansiyeline Oranı %
Sosyal Destek Programı	Faz 1	2.111.254	2.111.254	
	Faz 2	2.316.010	2.316.010	
	Faz 3	2.061.527	2.061.527	
Biz Bize Yeteriz Türkiyem		2.077.365	2.077.365	
Toplam			8.566.156	3

Kaynak: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Sosyal Koruma Kalkanı" (Erişim 20 Eylül 2021).

Pandemi sürecinde devletin muhtaç ailelere 3 faz halinde aktardığı kaynak yaklaşık olarak 6,5 milyar TL ve Biz bize yeteriz Türkiye'm kapsamında da 2 milyar TL olmak üzere yoksullara yapılan maddi desteğin tutarı 8,5 milyar TL olup ülkemizin 2020 yılı zekât potansiyelinin %3'ü kadardır. Diğer bir ifadeyle ülkemizin zekât potansiyeli yoksullara yapılan kaynak transferinin yaklaşık olarak 33 katıdır. Bu bize elimizde ne denli güçlü bir zekât potansiyeline sahip olduğumuzu, fakat bu potansiyeli ne yazık ki gerektiği şekilde verimli bir biçimde kullanamadığımızı göstermektedir. O nedenle pandemi sürecinde ve bu süreç bittikten sonra da yoksullukla mücadelede daha iyi sonuçlar elde etmemiz için zekât potansiyelini harekete geçirmemiz ve zekâtı etkin bir şekilde kullanmamız gerekmektedir. Bunun için de Türkiye'de zekâtın kurumsallaşması, Türkiye Zekât Fonu'nun kurulmasının gerekliliği önem arz etmektedir.

Hz. Ömer (ra)'in halifeliği döneminde Yemen'e zekât memuru olarak görevlendirilen Muaz b. Cebel ilk yıl toplanan zekât gelirlerini o bölgenin yoksullarına dağıtmıştır. Toplanan zekât gelirlerinin 1/3'ü artmıştır. Yemen'de zekât verilecek kimse kalmayınca kalan kısmı Medine'ye göndermiş, Hz. Ömer'in "zekâtın toplandığı bölgede dağıtılması gerektiğini" bildirmesi üzerine Muaz (ra) toplanan zekâtı o bölgenin yoksullarına dağıttığını, artan kısmını gönderdiğini belirtmiştir. Bir sonraki yıl toplanan zekât gelirleri yine o bölgenin yoksullarına dağıtılmış, toplanan zekâtın

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

yarısı artmıştır. Artan kısım yine Medine'ye gönderilmiştir. Üçüncü yıl ise Yemen'de zekât verilecek yoksul kimse kalmadı diyerek toplanan zekâtın tamamını halifeye göndermiştir.³²

Emevi halifelerinden olan Ömer b. Abdülaziz döneminde yoksulluk azalmış, zekât verilecek kişileri bulmak zorlaşmıştır. Bunun üzerine istişareler neticesinde bazı içtihatlar yapılarak zekât gelirleriyle köleler hürriyetlerine kavuşturulmuş, evler yapıp evi olmayanlara ücretsiz verilmiş, bineği olmayanlara binek alınıp verilmiş, evlenen gençlere evlenme yardımı yapılmıştır. Zekât gelirleri değişik şekillerde aslına uygun olarak kullanılmaya çalışılmıştır.³³ Gerek Hz. Ömer döneminde Yemen'de zekât verilecek kimsenin olmaması, gerekse de Ömer b. Abdülaziz döneminde zekât gelirleri dağıtılıp artan gelirlere alternatif sarf alanları bulunmaya çalışılması zekât faaliyetlerinin devlet eliyle yürütülmesi ve yerli yerinde verimli bir şekilde kullanılması durumunda zekâtın yoksulluğun azaltılmasında önemli bir araç olduğunu ve zekâttan maksimum fayda sağlandığını bize göstermektedir.

Aynı uygulamalar Türkiye için de düşünüldüğünde zekât devlet eliyle planlı bir şekilde toplatılıp dağıtıldığı zaman ülkemizde yoksul insan kalmayacağı veya yoksulluğun azaltılmasına zekâtın önemli bir ölçüde katkı sunacağı göz ardı edilmemelidir. TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2020 yılı fert medyan geliri %50'sine göre gelire dayalı göreceli yoksulluk oranı %14'tür. 2020 yılı nüfusumuz 83,6 milyon olup yoksulların sayısı 11,4 milyon civarındadır. TÜİK verilerine göre ortalama hane büyüklüğü 3,3 kişi olup 3.462 bin hane etmektedir. TÜİK verilerine göre dört kişilik bir aileye göre hesaplamalar yapıldığından hane büyüklüğü dört kişi olarak kabul edildiğinde 2.850 bin hane etmektedir. Ortalama her ay hane başı 1000 TL transfer yapılmış olsa aylık 2.850 Milyon TL, Yıllık ise 34.200 Milyon TL etmektedir ki bu da zekât potansiyelimizin %12,2'si kadardır. Yaklaşık olarak zekât potansiyelimizin 1/8'ine tekabül etmektedir. Rakamlar bize Türkiye'nin zekât potansiyelinin bu kişileri yoksulluk sınırının üzerine çıkarmaya fazlasıyla yeterli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bizim bu potansiyeli daha etkin kullanmak için zekâtı kurumsallaştırmamız ve uygun yerlere sarf etmemizin önem arz etmektedir.

Pandemi sürecinde yoksulluğun azaltılmasında zekâttan da istifade edebilmek için neler yapılabileceği konusu önemlidir. Öncelikle günümüzde Türkiye'de zekât faaliyetlerini yürüten bir kurum olmadığı için zekâtını vermek isteyen mükelleflere önceliğin kendi akrabalarına vermelerini telkin edebiliriz. Kendi akrabalarında yoksul olanlar varsa zekâtlarını onlara vererek onların yoksulluktan kurtulmalarına katkı sağlamış olacaklardır. Bu durum aynı zamanda akrabalık bağlarının güçlenmesine ve akrabalar arasında sevgi ve muhabbetin artmasına da katkı sağlayacaktır. İkinci önceliğin ise çevresindeki komşularına vermeleri tavsiye edilmelidir. Bu durum da komşular arasındaki komşuluk ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Ancak burada zekât verenler ihtiyaç sahibi kişileri mihnet altında bırakmamaya özen göstermelidir. Bu durumlarda mükellefler zekâtlarını birinci

³² Mehmet Boynukalın, "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler (Hulefa-i Raşidin Dönemi)", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İSAV, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, 97-98; S. Ameenul Hasan Rizvi, Zakat: Its Places and Position in Islam, *The MWL Journal*, 8(3), Makkah: January 1981, 18.

³³ Ram Al Jaffri Saad, Norfaiezah Sawandi, Rayahu Mohammad, Zakat Surplus Funds Management, *International Journal of Economics and Financial*, Vol 6, Spesial Issues (S7). 2016, s. 174; Niyazi Gümüş - Fatih Yardımcıoğlu, - Nurullah Altıntaş. "The Role of Zakat Potential in Reducing Poverty in Turkey", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, (2019/2), 94.

elden ihtiyaç sahiplerine ulaştırabilmektedir. Ancak bu durumun zekâtın dengeli bir şekilde dağıtılmasına pek olanak tanımamaktadır. Bunun dışında TDV şubeleri de zekâtını vermek isteyenlerin zekâtlarını makbuz mukabilinde almakta olup uygun yerlere ulaştırmaya çalışmaktadır. Zekâtını verecek yer bulamayan bazı kişileri buralara da yönlendirebiliriz.

İşletme sahipleri ve işverenlerin pandemi sürecinde zekâtlarını verirken önceliğin yoksul olan çalışanlarına vermeleri tavsiye edilebilir. Bu durum işçilerle işveren arasında sevgi bağlarının kurulmasına ve işçilerin işlerini daha iyi şekilde yapmalarına, işverenlerin de işçilerine yardımcı olmanın mutluluğunu yaşamalarına katkı sağlaması muhtemeldir.

Yoksul insanların büyük çoğunluğu kirada oturmaktadır. Bu insanların bazıları pandemi sürecinde işini kaybetmiştir. Ayrıca bu süreçte enflasyon oranı artmıştır. Un ve Ayçiçek yağı gibi bazı gıda ve temizlik maddelerindeki fiyat artışları %100 seviyelerine ulaşmıştır. Dolayısıyla alım gücü düşmüş, süreç alım gücünün azalmasına ve bir kısım insanların yoksullaşmalarına neden olmuştur. Bu süreçte ev sahiplerinin de eğer zekât veriyorlarsa zekâtlarından muhtaç durumdaki kiracılarının da istifade ettirilmesi önerilmelidir.

Bunun yanında yoksullukla sadece pandemi sürecinde değil her zaman mücadele etmek için Türkiye Zekât Fonu şeklinde bir zekât fonu oluşturmamız gerekmektedir. Bu fonun bazı faydaları olacaktır.

- Öncelikle zekât mükellefleri zekâtlarını verecekleri yer araştırma zahmetinden kurtulacaklardır. Bu bazı kişiler için belki fazla önemli bir konu olmayabilir. Ancak iş yeri sahipleri, ticaretle uğraşanlara kolaylık sağlayacaktır. Onların öncelikle zaman kaybını önleyecek ve zekât verilecek yerleri araştırma zahmetinde bulunmadan devletin bu kurumuna zekâtlarını teslim ederek dini vecibelerini yerine getirmenin huzurunu yaşayacaklardır.
- Veren el ile alan el birbirini bilmeyecektir. Bu durumda zekât mükellefleri zekâtlarının kimlere verildiğini bilmediği için yoksul insanlara karşı üstünlük kurmaları, ihtiyaç sahibi kişilerin de zekât veren kişilerin yanında mahcubiyet hissetmelerinin önüne geçilmiş olunacaktır. Osmanlı'da sadaka taşları örneği vardır. Bu taşlara bazıları para koyarken bazıları da ihtiyacı oranında oradan para alarak ihtiyaçlarını giderirlerdi. Tanzimat dönemine kadar devam eden bu uygulamanın amacı insan onurunu incitmeden muhtaçların ihtiyacını gidermelerine yardımcı olmaktır.³⁴ Günümüzde sadaka taşı uygulamasını yapmak mümkün görülmesi de zekât fonu kurularak zekât faaliyetlerinin devlet eliyle yürütülmesi yoksulların onurunun incinmesini önlemiş olacaktır.
- Zekâtın devlet eliyle toplanmasının en önemli özelliklerinin birisi de maksimum fayda sağlamaktır. Bu sisteme göre mükellefler zekâtlarını zekât kurumuna vererek görevlerini ifa etmiş olmaktadır. Zekât kurumu öncelikle zekât almak için başvuru yapanları veya yoksul olduğu bildirilenleri incelemelidir. Bu kişiler gerçekten yoksul mudur? Eğer yoksul iseler ne oranda ihtiyaç sahibidirler? Bu konularda inceleme yapılmalıdır. Peygamberimiz (sav) kendisine zekât almak için müracaat edenlerin gerçekten muhtaç olup olmadıklarını tespit etmek için inceletmiştir. Nisap

³⁴ Ensar Çetin, "Bir Sosyal Yardımlaşma Pratiği Olarak Askıda Kahve ve Sadaka Taşı", *Akademik Bakış Dergisi* 41, (Mart-Nisan 2014), 6.

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

miktarı mala sahip olup dinen zengin sayılanlar ile çalışabilecek güce ve kuvvete sahip olduğu halde çalışmayanlara zekâtın helal olmayacağını söylemiştir.³⁵ Bu inceleme zekât gelirlerinin ihtiyaç sahibi olmayanlara verilmesini önleyecektir. O nedenle zekât verilecek kişiler doğru tespit edilmesi ve ne oranda transfer yapılacağına belirlenmesi önem arz etmektedir. Mükelleflerin zekâtlarını kendileri uygun gördükleri yerlere vermeleri durumunda yoksullara ihtiyaçları oranında verilmesi pek mümkün görülmemektedir. Bazı kişilere ihtiyacından fazla verilirken belki de bazı kişilere çok az verilecek veya hiç verilmeyecektir. Sosyal çevresi geniş olanlara yeterince kaynak aktarılabilirken, çevresi ve akrabaları az olanlar veya o yerleşim yerine yeni gelip de muhtaç olduğu bilinmeyenlerin ise zekâttan istifade etmeleri pek mümkün olmayacaktır. Ayrıca büyük şehirlerde komşuluk ilişkileri pek fazla gelişemediği için durumları bilinmeyenlere gerekli kaynak transferi yapılamayacaktır. Zekâtın devlet eliyle dağıtılması durumunda bu kişiler de ihtiyaçları oranında zekât gelirlerinden istifade ettirilmiş olacaklardır. Dolayısıyla zekâttan maksimum fayda sağlanmış olacaktır.

Sonuç

Yoksulluk tüm dünyanın ortak sorunu olduğu gibi Türkiye’de de sorun olmaya devam etmektedir. Devletler çeşitli şekillerde yoksullukla mücadele etmektedir. Pandemi sürecinin olumsuz etkilerini azaltmak için ekonomik destek paketleri açıklamışlardır. Bu kapsamda Türkiye de 200 Milyar TL ekonomik destek paketi açıklamış, 2 milyonun üzerinde yoksul aileye 1.000’er TL tutarında 3 faz halinde ödeme yapılmıştır. Biz bize yeteriz Türkiye’de kapsamında da 2 milyon aileye 1.000’er TL ödeme yapılmıştır. Sivil toplum kuruluşları ile ihtiyaç sahiplerine yardım amacıyla oluşturulan vefa destek grupları aracılığıyla yoksullara destek olunmaya çalışılmıştır.

Pandemi döneminde artan yoksullukla etkin mücadele için yoksulların tespiti ve yoksulluğun derinliği önem arz etmektedir. Bu konuda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile mahalli idarelerin ve sivil toplum kuruluşlarının koordineli bir şekilde hareket etmelerinin önemi büyüktür. Bu kuruluşların işbirliği içinde hareket etmeleri yoksullara yapılan kaynak transferlerinin de daha dengeli olmasına katkı sağlayacağı ihtimal dahilindedir. Yoksullar ve yoksulluk oranları doğru tespit edildikten sonra geriye kaynakların verimli kullanımı kalmaktadır. Kaynakların etkin kullanımı ve İslam’ın yoksullukla mücadelede önemli bir vasıtası olan zekât gelirlerinin de etkin şekilde kullanılması durumunda yoksulluğun daha da azaltılması mümkün görülmektedir. Bunun için de ülkemizde zekât bilincinin geliştirilmesine çalışılmalıdır.

Müslümanların bazıları zekât konusunda yeterince bilinçli değilse de bazıları hassas davranmaktadır. Bu süreçte yoksulluğun azaltılmasında önemli bir araç olan zekâttan da istifade etmenin önemi büyüktür. Yurdumuzda zekât kurumsallaşmadığı için ilk etapta zekât mükelleflerinin zekâtlarını yoksul akraba ve yakın komşularına vererek çevresindeki yoksulluğun insanların ihtiyaçlarını karşılamalarına katkı sağlanmaları tavsiye edilmelidir. Zekât verebilecek uygun kişileri bulamayanlar TDV şubelerine yönlendirilebilir. Ayrıca yoksul insanlar da zekâttan istifade ettirmek için buralara

³⁵ İzzet Marangozoğlu, *1001 Hadis*, (İstanbul: Saadet Yayınları, 2005), 253.

Niyazi Gümüş

yönlendirilebilir. Ancak yoksullukla daha etkin bir mücadele için ülkemizde zekât fonu kurulması ve zekât faaliyetlerinin bu fon aracılığıyla yürütülmesinin daha faydalı olması muhtemeldir. Mükellefler zekâtlarını oluşturulan fona verdiklerinde burada biriken kaynakların daha verimli kullanılması ihtimal dahilindedir. Yoksullar araştırılarak bu kişilere ihtiyaçları oranında ve dengeli bir şekilde dağıtım yapılması kaynakların etkin kullanılmasına ve yoksullukla daha başarılı bir şekilde mücadele etmemize katkı sağlayacaktır. Bu süreçte yoksullukla mücadelede zekâttan da istifade etmemiz yoksullara daha fazla kaynak transferine olanak tanıyacaktır. Ülkemizin zekât potansiyeli ise yoksulluğun ortadan kaldırılmasına fazlasıyla yeterli görülmektedir.

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

Kaynakça

- Arslan, İbrahim- Bayar, İlyas. "Covid-19 Salgını, Ekonomik Etkileri ve Küresel Ekonominin Geleceği", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, (2020), 87-104.
- Aydın, Ahmet – Öztürk, Şaban. "Türkiye'nin Yoksullukla Mücadelesinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Rolü; Pandemi Dönemi Örneği", *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(1), (2021), 141-162.
- Balcı, Yusuf - Çetin, Güldenur. "Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), (2020), 40-58.
- Boynukalın, Mehmet. "Zekâtın Toplanması ve Dağıtımı İlk Kurumsal Tecrübeler, Hulefa-i Raşidin Dönemi", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İstanbul: Ensar Neşriyat: İSAV, (2017), 91-113.
- Çetin, Ensar. "Bir Sosyal Yardımlaşma Pratiği Olarak Askıda Kahve ve Sadaka Taşı", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 41, (Mart-Nisan 2014), 85-96.
- Çetin, Gürel- Göktepe, Sevinç. "Covid-19 Pandemisinin Turizm Endüstrisi Üzerindeki Etkileri", *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri*, ed. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorgun, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2020), 87-97.
- Duran, Mahmut Sami - Acar, Mustafa. "Bir Virüsün Dünyaya Etkileri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri", *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), (2020), 54-67.
- Erkal, Mehmet. *İlmihal İ İman ve İbadetler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (2007).
- Euronews., "Oxfam: Koronavirüs Krizi Sonrası 4 Milyar İnsan Yoksul, 1 Milyar İnsan "Aşırı Yoksul" Kalabilir", (Kerem Congar), 2020, (Erişim 12.09.2021) <https://tr.euronews.com/2020/04/09/oxfam-koronavirus-krizi-sonras-4-milyar-insan-yoksul-1-milyar-insan-as-r-yoksul-kalabilir>.
- Forbes 2020, Erişim 18 Eylül 2021, <https://www.brandingturkiye.com/forbes-turkiye-en-zengin-100-turk-listesi-2020/>
- Forbes 2018, Erişim 18 Eylül 2021, <https://www.dailysabah.com/economy/2018/03/02/forbes-turkey-announces-countrys-100-richest-people>
- Gümüş, Niyazi. *Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekât Fonu Örneği*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Gümüş, Niyazi - Yardımcıoğlu, Fatih - Altıntaş, Nurullah. "The Role of Zakat Potential in Reducing Poverty in Turkey", *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, (2019/2), 90-110.
- Gümüş, Niyazi - Salih Şimşek, Toplumda Zekât Bilincinin geliştirilmesinin Yoksulluğa Etkisi: Sakarya İli Araştırması, *Sakarya İktisat Dergisi*, 10(3), (2021), 240-256.
- Günay, Hacı Mehmet. "İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât", *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi*, Sayı 29, (2016), 8-11.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, el-Müstedrek, Dâru'n-Neşr, Beyrut, (1990), 2/15.
- International Monetary Fund (IMF), "World Economic Outlook", The Great Lokdown, Erişim 18 Eylül 2021, <https://www.imf.org/En/Publications/WEO/Issue/2020/04/14/Weo-April-2020>
- Kılıç, Ünal. "Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İSAV, İstanbul: Ensar Neşriyat, (2017), 45-64.
- Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altıntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 13. Baskı, 2007.
- Mahmut Sami Duran - Mustafa Acar, "Bir Virüsün Dünyaya Etkileri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri", *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), (2020), 57-61.
- Marangozoğlu, İzzet. *1001 Hadis*, İstanbul: Saadet Yayınları, (2005).
- Oral, İbrahim Orkun - Eroğlu Sevinç, Demet. "Covid-19 Eksenli Sağlık Krizinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme", *Journal of Management Theory and Practices Research* 1(1), (2020), 58-70.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), *OECD Employment Outlook 2020*, Paris: OECD Publishing, (2020).
- Özkan, Gizem. "Covid-19 Pandemisi ile Yoksulluğun Derinleşen Yüzü: Çalışan Yoksullar", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(14), (2021), 93-108.
- Rizvi, S. Ameenul Hasan. "Zakat: Its Places and Position in Islam", *The MWL Journal*, 8(3), Makkah (January 1981).
- Saad, Ram Al Jaffri - Sawandı, Norfaiezah - Mohammad, Rayahu. "Zakat SurplusFunds Management", *International Journal of Economics and Financial*, Vol 6, Spesial Issues (S7), (2016), 171-176.

Niyazi Gümüş

- Serahsî, Şemsüleimme Ebû Bekir Muhammed (v. 483/1090), *el-Mebsût*, Dâru'l-marife, Beyrut (1993), II, 181.
- World Bank. "World Development Indicators" (2020). Erişim 20 Eylül 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY?view=chart>
- World Health Organization. "Who Coronavirus (Covid-19) Dashboard". Erişim 17 Eylül 2021. <https://covid19.who.int/>
- Tabakoğlu, Ahmet - Turan, Melih. "Türkiye'de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti", *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İstanbul: Ensar Neşriyat: İSAV, 2017), 899-936
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "Sosyal Koruma Kalkanı" Erişim 20 Eylül 2021, <https://www.aile.gov.tr/haberler/bakan-selcuk-sosyal-koruma-kalkani-kapsaminda-yaptigimiz-yardimlarin-tutari-45-5-milyar-liraya-yaklasti/>
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2021), "Covid-19", Erişim 17 Eylül 2021. <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- TRT Haber, "İhtiyaç Sahiplerine Yaklaşık 60 Milyar Lira Sosyal Destek Sağlandı" (Erişim 20 Eylül 2021). <https://www.trthaber.com/haber/gundem/ihtiyac-sahiplerine-yaklasik-60-milyar-lira-sosyal-destek-saglandi-620373.html>
- TÜİK. "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması", 2020. Erişim 20 Eylül 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Gelir,-Yasam,-Tuketim-ve-Yoksulluk-107>
- TÜİK. "Temel İşgücü Göstergeleri". Erişim 20 Eylül 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108>
- Yalçın, İsmail. "Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(2), (2016), 235-270.
- Yıldız, Kemal. "Zekâtın Mahiyeti ve Vergi İle Münasebeti", *İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi* 29, (2016), 55-58.
- Yürekli, Sabahattin. "Çalışma Hayatında Koronavirüs (Covid-19) Sagınının Etkileri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid-19 Hukuk Özel Sayısı*, Yıl 19, Sayı 38, (2020),34-61.